

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

2004 - 2

COMBIMARKT

&

STUDIO EDE

VOORDEEL IN FOTO EN VIDEO

TEL. STUDIO EDE 0318 - 653363

Grotestraat 62, Ede tel. 0318-616414
Bellestein 21, Ede tel. 0318-614300
Stadspoort 10, Ede tel. 0318-652121
Hoofdstraat 24, V'daal tel. 0318-512689
Molenstraat 3, Rhenen tel. 0317-616866
PB 8170 6710 AD EDE

**FOTO
FILM
VIDEO
STUDIO**

Winkelcentrum Bellestein 21, 6714 DP Ede, tel.: 0318-640479
Contactlenzen / Oogmetingen / Oogdrukcontrole

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken

Draadmateriaal

Gereedschap

Verf

IJzerwaren

* Bezorgen gratis

Hout Board Triplex

Wandplaten Schroten

Wandweefsel

Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611 680

* Wij geven u een deskundig advies

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
32e jaargang nr 2 zomer 2004

Van het bestuur

We leven met z'n allen in het feestelijke tachtigste jaar van onze Vereniging Oud Ede. We zijn bezig de programma's een extra tintje mee te geven. Dat doen we voor u als leden maar zeker ook met het doel leden te werven. Hoe meer zielen, hoe meer plezier en hoe meer leden, hoe meer mogelijkheden. Dus zet uw beste beentje voor en denk aan het mooiste cadeau dat u uw vereniging zou willen schenken: een aantal nieuwe leden. Het nieuwe lid mag u, zolang de voorraad strekt, het boekje 'Boeren Erfgoed' of het 'Edesche kwartetspel' toezeggen als welkomstcadeautje.

Op 24 maart 2004 is onze jaarlijkse ledenvergadering gehouden. De opkomst was goed. De financiële en algemene jaarverslagen over 2003 en de begroting 2004 werden goedgekeurd. De voorzitter motiveerde het voornemen van het bestuur om met ingang van 2005 de contributie te verhogen. De vergadering reageerde instemmend.

Ook was een aantal bestuursmutaties aan de orde. Op basis van het bestuursvoorstel werd de heer Lagerweij herbenoemd als voorzitter en de heer Postuma als lid. De dames Ritman en Oosterom en de heer Van der Hoeven traden terug als bestuurslid wegens het verstrijken van de statutaire periode. In hun plaats werden als nieuwe bestuursleden benoemd de leden J.G. te Lintelo, D. Kranen en J.H. Hus.

Na de vergadering heeft de volksmuziekgroep 'Folcorn' middeleeuwse balladen en liedjes uit de Gouden Eeuw ten gehore gebracht. Dit geanimeerde programma viel in de smaak bij de aanwezigen.

U hebt de acceptgiro voor de contributie van het verenigingsjaar 2004 ontvangen. Zorgt u voor de betaling, dat bespaart ons heel veel werk. Dank daarvoor.

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit de heren E. Lagerweij (voorzitter), J. van Raan (secretaris) en W. Kempe (penningmeester).
- * De contributie bedraagt € 9,50 per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede.
- * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondagen tot vier uur. Op maandagen is het museum voor het publiek gesloten.
- * Conservator van het museum is drs. D.-J. List.
- * De redactie van De Zandloper bestaat uit de heren drs. D.-J. List, F.G. van Oort, H. van Scherrenburg en mevrouw R. Tieben (eindredacteur).
- * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, Tel. (0318) 61 95 54.
- * Fax (0318) 65 33 89, E-mail: hismuseumede@hetnet.nl, Internet: www.historischmuseumede.nl
- * Overname artikelen na schriftelijke toestemming Historisch Museum Ede
- * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede.

ISSN 1384-7090

Van de redactie

Hier heeft u de zomereditie van onze Zandloper. Hopelijk zonder de onvolkomenheden van nummer 1. Alsnog onze excuses voor de drukfouten.

Naast het gebruikelijke nieuws een artikel van Frans van Oort over een allang verdwenen fenomeen: een koloniehuis in onze gemeente. Dit was Zonneoord, de straatnaam herinnert ons nog aan die periode.

Wij hopen dat u deze editie zult waarderen.

Museumnieuws

Door Dirk-Jan List

Inloopavonden

Voor de zomermaanden is het een en ander gepland. Zoals gebruikelijk zullen in de maand juli drie inloopavonden worden gehouden. Op de woensdagavonden 7, 14 en 21 juli is het museum van 20.00 tot 21.00 uur gratis geopend. Niet alleen voor leden, maar ook voor niet-leden. De onderwerpen staan nog niet vast, maar u kunt al wel deze data reserveren. Op een van de avonden zal de conservator een rondleiding verzorgen in de leuke Barbietoontoonstelling (Barbie, 45 jaar jong: 2 juni t/m 22 augustus).

Lezing luchtlandingen 1944

Als opwarmertje voor de tentoonstelling over de luchtlandingen zal Carel Verhoef, lid van de Werkgroep Geschiedenis van de vereniging en oud docent geschiedenis van het Marnix college, op dinsdagavond 17 augustus een lezing verzorgen over de gebeurtenissen rond 18 september 1944. Deze avond begint om 20.00 uur.

De tentoonstelling 'Luchtlandingen bij Ede' zal op Open Monumentendag - zaterdag 11 september - voor het publiek geopend zijn. Deze dag is eveneens voor niet-leden gratis.

Het museum is overigens nog op zoek naar foto's en voorwerpen uit deze tijd. Tevens heeft het belangstelling voor militaria uit de periode tot 1950!

Nieuws van de vereniging

Door Jos van Raan

Hoewel mijn stukje van het januarinummeer enigszins verminkt bij u in de bus kwam, moet de strekking toch wel bij u zijn overgekomen. U krijgt van mij voortaan een samenvatting van de activiteiten waar de Vereniging Oud Ede mee bezig is. Van mijn kant een initiatief om het contact met de leden verbeteren. En wilt u iets van onze Vereniging weten of heeft u ideeën? U mag mij over alle verenigingszaken benaderen, graag zelfs. (0318 413593 of vanraan@freeler.nl)

Nieuwe werkgroepen

Het opzetten van de nieuwe werkgroepen is nog niet voltooid. Gelukkig heb ik een paar reacties gehad, maar nog niet genoeg om aan de slag te gaan. Ik houd u op de hoogte.

Zwarte Laantje

Zeer betrokken leden van de Geschiedenisgroep wezen het bestuur erop, dat het Zwarte Laantje bij de Stationsweg nog steeds afgesloten is, terwijl het ziekenhuis al lang geleden gesloopt is. Het is voor onze gemeente een kleine ingreep om dit romantische laantje weer open te stellen. Namens de Vereniging is er een verzoek aan B&W uitgegaan om op korte termijn het laantje weer in zijn oorspronkelijke staat toegankelijk te maken voor het publiek. Antwoord is nog niet ontvangen.

Wildwal

U heeft er vorig jaar in onze Zandloper over gelezen. De oude historische wildwal die in vroeger tijden langs de westzijde van het Veluwemassief vanaf Wageningen via Bennekom naar Ede en Lunteren heeft gelopen. Voor kenners is deze wal hier en daar nog te herkennen, maar helaas op veel plaatsen niet meer. De Vereniging heeft aan B&W verzocht om de wildwal zo veel mogelijk te herstellen. Als reactie hierop antwoordde de gemeente Ede dat ons verzoek meegenomen zal worden bij maatregelen in het beheerplan van het landgoed Kernhem. Gelukkig is het niet alleen bij deze reactie gebleven en heeft onze vereniging de mogelijkheid gehad om haar ideeën aan een bosopzichter toe te lichten. We wachten verdere stappen van de gemeente af.

Duitse bunker/kazemat

Onze redacteur Frans van Oort heeft hierover vorig jaar in de Zandloper gepubliceerd. Hoewel het om een bunker gaat die door onze toenmalige vijanden geplaatst was, blijft dit gebouw een stukje geschiedenis van onze streek. Behoud hiervan is dan ook zeker op zijn plaats. Na overleg met de Vereniging Oud Bennekom (de bunker staat op Bennekoms grondgebied) is besloten dat Oud Bennekom een verzoek aan de Monumentencommissie zal richten, wat inmiddels is gebeurd. Het resultaat is een positief advies van de commissie.

Aanschaf kunstwerken

Als onderdeel van de feestactiviteiten van onze vereniging, die dit jaar 80 jaar bestaat, wil deze zichzelf een cadeau schenken, waar iedere kunstlievende Edenaar wat aan heeft. Bij een gerenommeerde Edese kunsthandel zijn momenteel twee schilderijen te koop van Ede-se meesters, waarvan het belangrijkste schilderij ook nog eens oud Ede voorstelt. Het gaat om de schilderijen van Willem Witsen "*Winteravond in Ede*" en "*Vliegenzwammen*" van zijn leerlinge Maria Wandscheer.

Willem Witsen leefde van 1860 tot 1924 en vestigde zich na zijn huwelijk in 1893 in Ede in villa Zonneberg. In 1902 vertrok Witsen weer uit Ede. Hij behoorde net als Breitner en Isaak Israëls tot de Amsterdamse Impressionisten, die vooral de uitbeelding van de stad als onderwerp kozen. Van Maria Wandscheer is bekend dat zij leefde in Ede van 1856 tot 1936 en les kreeg van Willem Witsen in grafiek. Beide schilderijen zullen zeker een aanwinst voor ons museum en geheel Ede zijn.

Beide schilderijen kosten totaal € 35.500,-. Hier kan helaas onze Verenigingskas niet in voorzien, zodat een beroep gedaan moet worden op andere geldschieters. Of dit zal lukken, weet ik op dit moment nog niet, maar ik houd u in ieder geval op de hoogte (ideeën zijn altijd welkom).

ZONNEOORD, een koloniehuis op het platteland

Door Frans van Oort

Inleiding

Zonneoord was een koloniehuis dat speciaal gesticht was om zwakzinnige kinderen (waaronder veel mongoloïde kinderen) uit zeer arme gezinnen, in zes weken tijd weer wat bij te spijkeren.

Het lag in een landelijke streek, omgeven door bossen, heidevelden en akkerland en stond op een terrein gelegen tussen de Woutersweg en van Peursumsweg (later werd dit de Zonneoordlaan) en ten oosten van de spoorlijn Ede-Barneveld.

Via de weg was het slecht te bereiken en ver gelegen van het dorp en de winkels.

Bekijken we de oude topografische kaarten, van ± 1920 tot het eind van de jaren '70, dan zien we steevast de aanduiding koloniehuis verschijnen.

Dit laatste was ook de reden om op onderzoek uit te gaan. Maar helaas, er was bitter weinig van een archief terug te vinden. Gestart werd met een paar krantenknipsels en de aankoopakte van de "Centrale Vereniging voor Gezondheidskolonies voor Zwakzinnigen" uit 1916.

Gelukkig kwam daar al snel een interview met de hoofdleidster (uit de periode 1960-1970) mevrouw A.C. van Scherrenburg-van 't Loo uit Ede bij. Zij bezat ook een uitgebreid fotoarchief.

Dit gesprek werd gevolgd door een overleg met de heer H. Maassen uit Weert die in de periode 1963-1976 het onderhoud van de gebouwen voor zijn rekening nam en op het terrein woonachtig was.

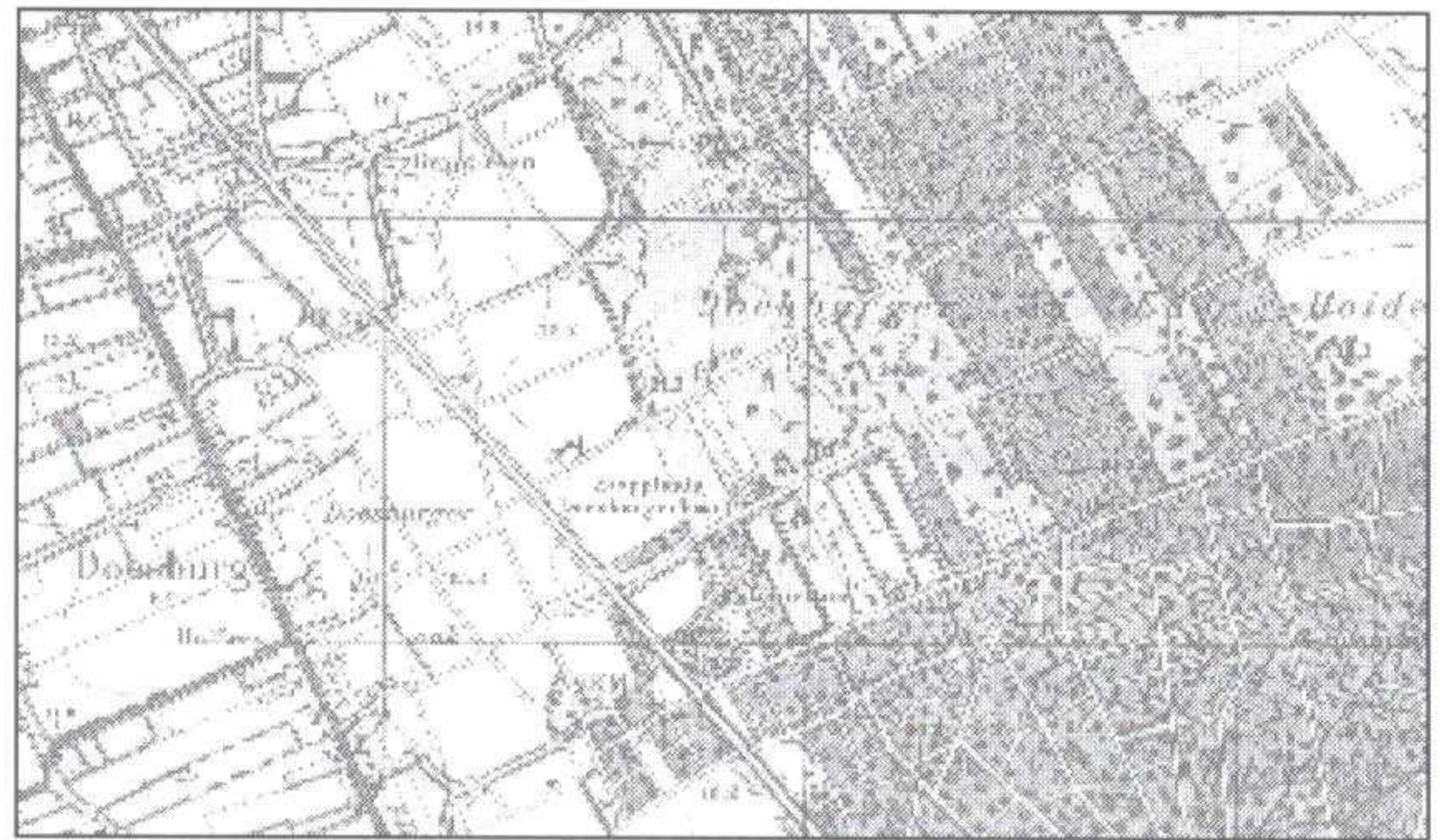
Tenslotte werd nog enige informatie verkregen uit het archief "Koninklijke onderscheidingen" van de gemeente Ede.

De start en de bouwgeschiedenis

Zoals reeds gezegd kocht in 1916 de "Centrale Vereniging voor Gezondheidskolonies voor Zwakzinnigen" het toenmalige pension "Sunny Home", bestaande uit twee woonhuizen en verder getimmerte, erven, tuin, heide en weg, voor een koopprijs van f 5500,-.

Eén van de gebouwen was in 1908 als slaapgebouw gesticht en diende als uitbreiding van het toenmalige pension. Hier zijn nog tekeningen van aanwezig. Bij de bouwaanvraag werd gesteld dat er uitsluitend slaapkamers gemaakt werden en om brandgevaar te voorkomen geen stookplaatsen aangelegd.

Het werd een houten huis op stenen voet en er kwam geen bovenverdieping. Tevens vroeg men toen vergunning voor het plaatsen van een aantal zogenaamde lighutjes voor één of twee personen. Deze hutjes waren bestemd voor pas herstellende zieken of overspannen personen die een rustkuur moesten volgen; zoveel mogelijk in de open lucht, alles naar het voorbeeld van de lighalletjes van "het Groene Kruis".

Uitsnede van de topografische kaart uit 1930 waar het koloniehuis Zonneoord staat aangegeven. Het complex ligt niet zo ver van de stopplaats Doesburgerbuurt van de spoorbaan Ede - Nijkerk.

Foto van de nieuwbouw uit 1923. Links zien we og het oude "Sunny Home" (zie Zandloper 2004-1) In 1927 verbouwd tot het z.g. "Witte huis".

foto: C. Hartgers

In 1923 komt het tot de bouw van een groter huis. Waarschijnlijk komt dit in de plaats van het in 1908 gebouwde houten slaapgebouw, want dat komen we daarna niet meer tegen. Het vloeroppervlak is ongeveer 14 bij 18 meter. Naast de entree bevat de parterre een keuken met provisiekast, een grote eet-/speelkamer met uitloop naar de serre, een huis- en ziekenkamer en douches.

Op de eerste verdieping bevinden zich zes slaapkamertjes met elk drie bedden. Hiertussen bevinden zich twee kamertjes waar de leidsters slapen. Door nu de onderlinge deuren open te zetten kon elke leidster drie slaapkamers bedienen. In totaal konden dus achttien kinderen in dit gebouw een slaappleaats vinden.

Ook de directrice had op deze verdieping een kamer. Tevens was er nog een zolder die ingericht was voor o.a. het personeel.

Het andere oorspronkelijke gebouw op het terrein, was opgetrokken uit steen en bestond uit een begane grond en een zolderverdieping.

In 1927 komt er een verzoek bij de gemeente Ede om vergunning te verlenen tot verbouw van dit pand. Het worden forse uitbreidingen, zeker op de begane grond en er komt een volledige verdieping bovenop. Het geheel wordt zo praktisch mogelijk ingericht om tot een goede bedrijfsvoering te komen.

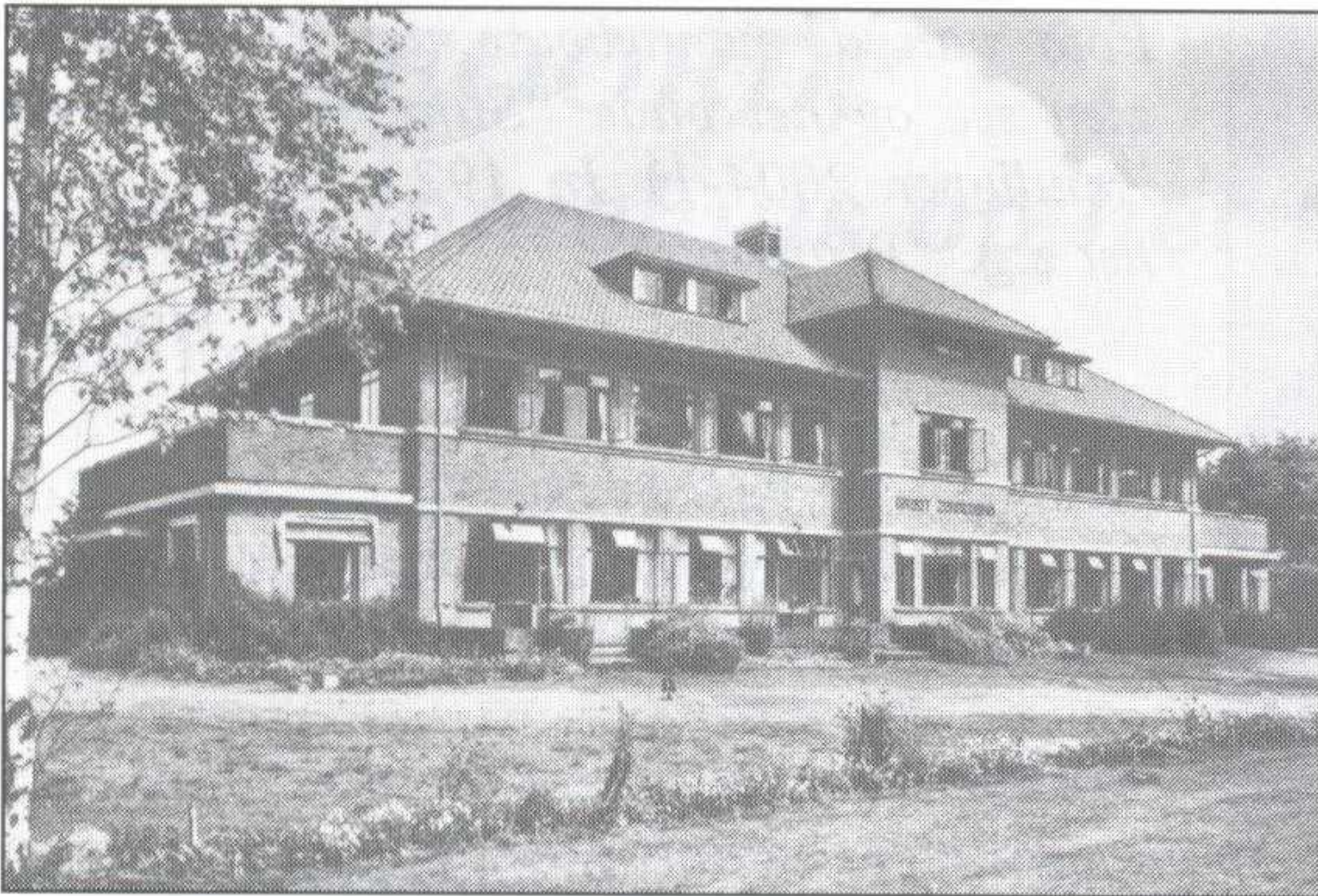
Zo komen zowel op de parterre als op de eerste verdieping twee slaapkamers met in totaal twaalf bedden en een leidstervertrek (slaappleaats) er tussenin. In deze nieuwe opzet kunnen dus 24 kinderen terecht. Verder is er op elke verdieping een wasruimte, zijn er toiletten en is er voor elk kind een bergkast. Het zo gerenoveerde gebouw diende uitsluitend als slaapgebouw en werd later "het Witte huis" genoemd.

Er moeten voldoende financiën geweest zijn want reeds in 1929 wordt overgegaan tot de bouw van het grote koloniehuis Zonneoord, voor die tijd professioneel ingericht.

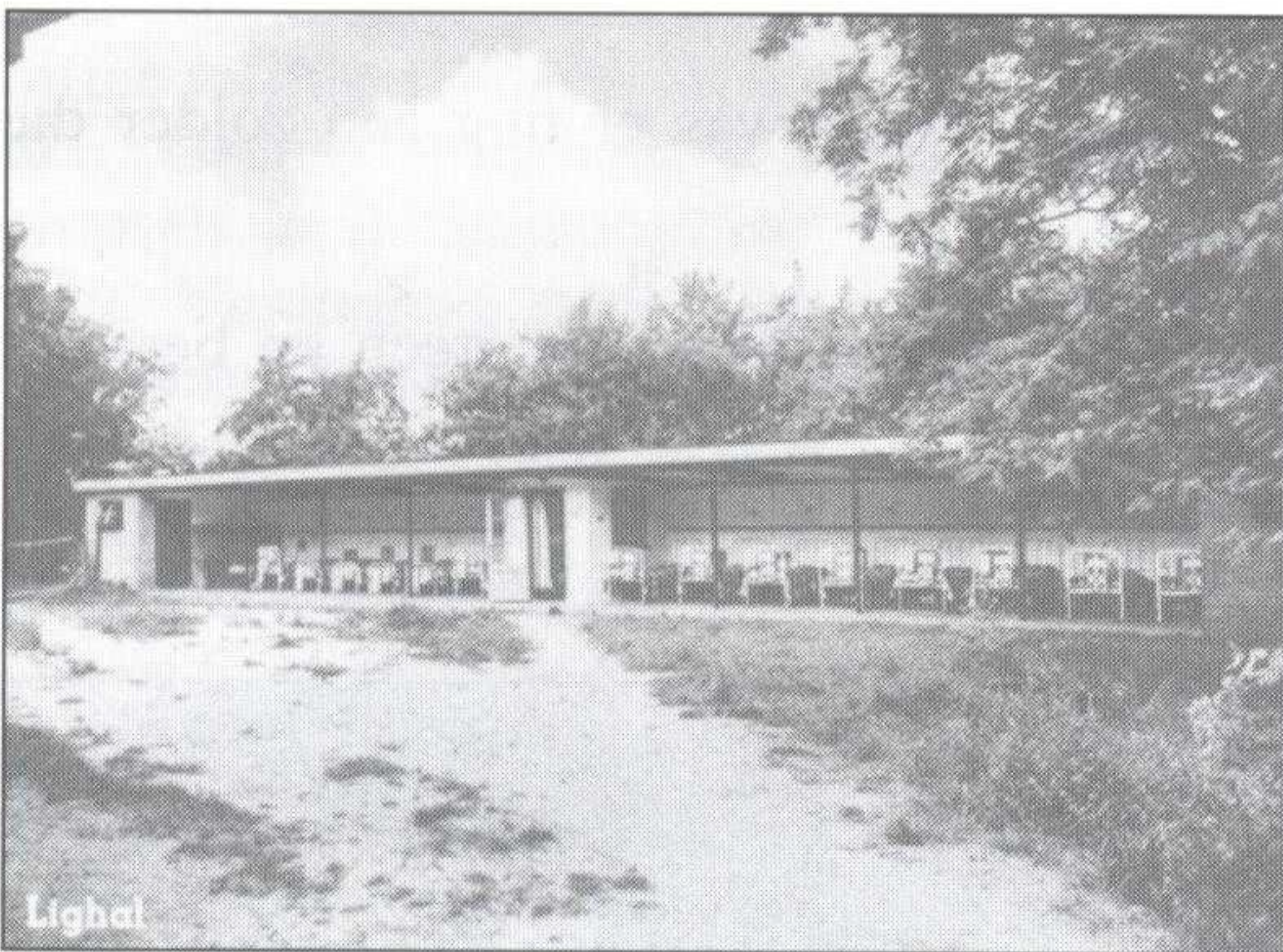
Op de parterre vinden we o.a. en grote keuken met bijkeuken, een badkamer, een dokters- met ziekenkamer en een grote speelkamer annex eetzaal.

Op de eerste verdieping zijn de slaapkamers, zes in totaal met elk zes slaappleaatsen (totaal dus 36 bedden). Tussen elke twee slaapkamers is een leidsterkamer. De grote zolder biedt plaats aan zes kamertjes voor evenveel leidsters. De rest van de zolder wordt droogruimte.

De nieuwbouw uit 1929 "Het grote huis"

De volgende en tevens laatste bouwactiviteit dateert uit 1938 en is de aanvraag van een vergunning voor de bouw van een grote lighal. Hij heeft een lengte van ± 28 meter en een diepte van 4 meter. In het midden en aan één van de kopeinden was een kamertje van 2 meter breedte waar de leidsters konden slapen. Aan het andere kopeinde was een toilet. Daartussen stonden 2 x 12 bedjes (60 cm. breed per bedje). Eén lange zijde was open. Deze lighal werd alleen gebruikt in de 6 weken zomervakantie, speciaal voor die gehandicapte kinderen die niet de trap op konden.

De gasten

De kinderen kwamen vooral uit zeer arme gezinnen waar ze onvoldoende te eten hadden gekregen (de zgn. bleekneusjes). Waarschijnlijk werden ze geselecteerd en gestuurd door de schoolarts of de G.G.D.. De leeftijd varieerde van 4 tot 16 jaar en ze arriveerden altijd per bus (gemengde groepen meisjes en jongens). De herkomst was veelal Amsterdam, Rotterdam en Den Haag en een enkele maal waren er ook kinderen uit een ander deel van Nederland.

Hun verblijf duurde zes weken maar was een kind onvoldoende aangekomen in gewicht dan werd er nogmaals een periode van zes weken aan gekoppeld.

Bij aankomst, na een kleine gewenningsperiode met wat te eten en wat melk, werden de kinderen eerst allemaal gekamd met de luizenkam. Werd er luis geconstateerd dan volgde een behandeling met een soort eau de cologne. De gebruikte kammen werden steeds schoongemaakt in lysol. Zij die de eau de cologne hadden gekregen werden de dag erop

Aan het eind van dit hoofdstuk nog een foto om te vergelijken. De bouw uit 1923 is waarschijnlijk te klein gebleken, want op deze foto van latere datum zien we dat niet alleen het rieten-dak is vervangen door pannen, maar dat er ook een verdieping bovenop is geplaatst. Wanneer dit is gebeurd valt niet te achterhalen.

nogmaals aan dit ritueel onderworpen. Voor deze kinderen was dat erg vervelend omdat ze door de groep toch wel uitgescholden werden voor "luizenhoofd".

Daarna werd iedereen gewogen en de gegevens genoteerd. Dat gebeurde trouwens elke week. Zo kon men nagaan of er wat "onsjes" waren bijgekomen.

Hierna volgde de indeling in groepen. Zo was de groepsgrootte voor de zware gevallen ongeveer tien kinderen terwijl voor de lichtere gevallen wel zestien kinderen werden ingedeeld.

Als eerste werden de groepen grote meisjes uitgeselecteerd. Zij sliepen in "het grote huis" (hoofdgebouw Zonneoord). Daar konden ze ook nog wel eens even bijspringen en een handje helpen.

De groepen grote jongens sliepen altijd in "het witte huis" (verbouwde Sunny home) en de kleintjes werden in gemengde groepen geplaatst en sliepen in "het kleine huis" (de nieuwbouw voor het oude slaapgebouw).

Per individuele groep ging men vervolgens zijn kleding uitpakken. Elk kind had zijn of haar eigen kast. De leidsters noteerden wat elk kind aan had en deze kleding werd in de eigen kast opgeborgen. Ze werd weer aangetrokken bij het vertrek na zes weken. De rest van de kleding die werd meegebracht werd per groep gemerkt (bijv. 1, 2 of 3 kruisjes / verschillend van kleur) om dit na bijvoorbeeld een wasbeurt weer makkelijk terug te vinden.

Er waren ook kinderen die geen extra kleding of schoeisel bij zich hadden. Zij gingen dan met de leidsters mee naar de grote zolder om zgn. huiskleding te passen.

Aan het einde van de ronde belandden de groepen op de slaapzalen. Voor elk kind was er een bed met daarnaast een stoel. Achter het bed was een stang aangebracht om de handdoeken op te hangen. Ook waren er per slaapzaal twee po's voor de nacht.

Iedereen kon nu zitten; een goed moment om te vertellen wat de huisregels waren, wat de kinderen wel en beslist niet mochten doen.

Op elke slaapzaal sliepen zo'n acht kinderen. Zoals we reeds uit tekeningen konden zien was er tussen twee slaapzalen een kamertje voor de leidster, die 's nachts bij de kinderen sliep. Vanuit haar kamertje, waar de schuifdeuren deels open stonden om te luisteren, kon ze zo twee slaapzalen in de gaten houden. Echte nachtrust hadden de leidsters niet.

De dagindeling

Zoals we reeds zagen had iedere slaapkamer een eigen leidster en deze bleef de gehele periode bij dezelfde groep kinderen. Deze leidsters werden ook als eerste gewekt namelijk om 07.00 uur 's morgens. Zij hadden dan een half uur de tijd om zichzelf te verzorgen.

Om 07.30 uur werden de kinderen gewekt. De leidsters hielpen dan, waar nodig, de kinderen uit bed, naar het toilet gaan, tanden poetsen, wassen en aankleden. Daarna was het bed afhalen en opnieuw opmaken. Instoppen deed de leidster. Kinderen die nat uit bed kwamen werden gedoucht. Als een kind helemaal "klaar" was mocht het op de gang naast de slaapkamers gaan zitten om wat te lezen of te bladeren in bijv. een oude Donald Duck.

De grotere kinderen en de leidster, geassisteerd door een hulpleidster zorgden er daarna voor om de slaapzaal aan te vegen en alles weer op orde te brengen. Ook de wasbakken werden dan schoongemaakt.

Om 08.15 uur ging de eerste bel. Dit was het teken voor de leidsters om met de kinderen

Het was soms flink druk op het toilet.

naar beneden en aan tafel te gaan. Eerst werden er dan liedjes gezongen tot de tweede bel. De tafels waren gedekt door degenen die op dat moment huishoudelijke dienst hadden. Vervolgens om 08.30 uur bij de tweede bel was iedereen aan tafel en kon begonnen worden met het ontbijt. Zowel voor als na de maaltijd werd er gebeden. Na het eten moesten enkele kinderen, die dat konden, helpen met opruimen.

Van 09.30 uur tot 10.45 uur was het wandelen in het bos. Hiervoor ging men van het terrein af. Onderweg werd er niet gespeeld maar uitsluitend gewandeld. Dat laatste vonden de kinderen uit de grote stad grandioos. De meeste kinderen wisten amper wat bomen waren, laat staan een heel bos met paden. Ook liep men wel door de bouwlanden naar de Koepel in Lunteren.

Bij terugkomst van de wandeling was het achter het huis verzamelen en moesten de kinderen op de daar aanwezige grote banken plaats nemen. Iedereen kreeg dan een beker melk. Ook konden de kinderen dan gebruik maken van het toilet.

Dit was het moment dat er van leidsters werd gewisseld. De vaste begeleidsters konden dan koffie drinken.

Vanaf 11.00 uur was het spelen in het zand. Er lagen twee "zandbakken" achter het huis. Het kleine zand voor de kleintjes en het grote zand voor de oudere kinderen. Naast het spelen in het zand werden er ook spelletjes gedaan. Balspelen waren zeer populair terwijl de kinderen verder konden wippen en schommelen. De groten vermaakten zich het best door enorme hutten te bouwen. Ze konden hier naar hartelust spelen. Om 12.00 uur was het tijd om naar binnen

Spelen op het zand was een dagelijkse bezigheid. Hutten bouwen behoorde tot de favoriete items.

De dagelijkse schrobbeurt

op het zand. De helft van de kinderen ging dan onder de douche (elk kind douchte eenmaal per twee dagen; de ene dag de meisjes en de andere dag de jongens). Zij die niet

te gaan. De schoenen werden uitgetrokken, de pantoffels aangedaan en de handen gewassen. Om 12.30 uur werd het warme eten opgediend.

Ook hier gold weer dat degene die een handje konden helpen, dit ook moesten doen.

Van 13.30 tot 14.45 uur werd weer gespeeld op het zand. Dan was er weer een pauze om een beker melk te drinken en gebruik te maken van het toilet. Op dit moment werden ook de leidsters weer afgelost om thee te drinken. Daarna was het weer spelen op het zand.

Vanaf 16.00 uur was het stoppen met spelen op het zand.

onder de douche gingen moesten dan benen poetsen. Door het spelen op het zand was een ieder flink smerig geworden. Dan was het schoenen en sokken uit en werd er met borstel en zeep de benen en voeten gewassen. Afspoelen gebeurde met koud water. Ondanks deze Spartaanse methode vonden de kinderen dit toch wel een leuke bezigheid. Op dinsdag-, donderdag- en zaterdagmiddag werd er post voor de kinderen uitgedeeld.

Om 17.00 uur begon dan weer het ritueel voor het avondeten (broodmaaltijd met melk). Na het eten gingen de kleinste kinderen al naar bed. De oudere kinderen werden, na eerst gezongen te hebben, door de directrice nog wat voorgelezen maar om 19.00 uur precies kwam het signaal: gereed maken voor de nacht. Uitkleden, nachtkleding aan, tanden poetsen en naar het toilet gaan. Om 19.30 uur was het tijdstip dat alle kinderen gingen slapen. De dagleidster werd dan afgelost tot 22.30 uur. Dan moest ook zij gaan slapen en diende het stil te zijn in het huis.

Andere activiteiten

Tijdens het verblijf van de kinderen was er geen school. Het was puur "vakantie". Ze kwamen 6 of 13 weken al naar gelang hun opgedane krachten. Thuis gingen deze zwakzinnige kinderen wel naar een school of dagverblijf.

Een groep jonge meisjes op de foto alvorens aan een wandeling door het bos te beginnen

In de kolonie werd geen muziek gemaakt. Bekend is wel dat in het kleine huis een piano stond, maar deze werd nooit gebruikt. De kinderen konden veelal niet spelen en door de staf of het personeel werd er op dit vlak nooit iets ondernomen. Er waren geen andere instrumenten en ook een grammofoon (en dan praten we over de periode 1960-1970) ontbrak.

Aan het eind van de jaren '60 was er wel een tv-toestel. Kijken mocht toen tot 19.00 uur en dan gingen de kinderen naar bed. Eigenlijk wilden de leidsters ook wel om 19.30 uur klaar zijn.

In feite werden de kinderen de gehele dag bezig gehouden. Je kon niet zeggen dat er lege uren waren of dat ze zich verveelden.

De eerste week van elke nieuwe lichter waren de leidsters vooral alert op de zogenaamde weglopers (dat waren de kinderen die nog niet konden wennen of heimwee hadden), maar na een week was een ieder gewend en vonden de kinderen het fijn, ja, ze werden zelfs enthousiast. Voor de meeste kinderen waren het bos en de zandbakken toch wel iets groots, wat in de stad niet tot de mogelijkheden behoorde.

Bij erg slecht weer was er de beschikking over een paar speelzalen met kasten met speelgoed (poppen, auto's, blokkendozen enzovoorts). Ook werd dan de eetzaal benut om er te knutselen, tekenen, verven, plakken enz.

Speciale ontspanning, zoals een bezoek aan een dierentuin of met de huifkar op stap of het sprokkelen van hout in het bos om een kampvuur te maken, kwam niet voor.

Op zondagmorgen was er altijd zondagsschool. Eigenlijk vonden de kinderen dat niet zo leuk want dan moesten ze stilzitten en luisteren en dat viel niet mee. Met Palmpasen werd er op eigen terrein een optocht gehouden.

Ook kwam het nog wel eens voor dat er een jarige was. Het kind kreeg dan extra aandacht. Hij of zij mocht dan 's morgens als laatste naar beneden naar de eetzaal. De stoel waar het kind op mocht staan was versierd en er werd gezongen. Het kind kreeg een cadeautje en mocht die dag snoepjes uitdelen.

De maaltijden.

Bij het gebruik van de maaltijden had elk kind een vaste plek aan tafel. Er zaten twaalf kinderen aan één tafel; zes aan de ene zijde en zes aan de andere zijde. Aan het hoofd van de tafel zat een leidster en aan het andere eind een staflid of ook een leidster. Zo had een ieder zes kinderen onder haar hoede.

De tafels waren gedekt met een tafelkleed waarop gewone borden waren geplaatst. Bij elk bord lag een vork, een mes en een paplepel. De bekertjes waren van staal. Er lag volledig

bestek om de kinderen het eten met mes en vork toch enigszins bij te brengen.

In de periode 1960- 1970 waren er gewoonlijk zes tafels in gebruik, en dus 72 kinderen aanwezig. Hiervoor waren twaalf leidsters nodig.

Kinderen die niet zelf konden eten en moesten worden gevoed of een enkele maal dietkinderen hadden een aparte eetkamer naast de eetzaal.

Bij de broodmaaltijd werd het brood gesmeerd aangevoerd op grote schalen (twee per tafel). Een ieder kreeg eerst een al klaar

gemaakte dubbele snee brood belegd met worst of kaas. Dit had men al in de keuken in orde gemaakt.

Daarnaast waren er per tafel een paar platte schalen met muisjes en met chocoladehagel-slag. Wilde een kind meer brood eten dan vroeg ze dat aan een leidster. Deze pakte dan een snee gesmeerd brood, duwde hem met de beboterde kant in de gewenste schaal en gaf dit dan aan het kind. Een soort stempelbrood. Het beleg was dan wel niet al te veel maar het kind hopelijk wel gelukkig. De kinderen konden net zo veel brood krijgen als ze zelf wilden. Jam werd nooit gebruikt. Als drinken was er melk.

Het warme eten kwam in schalen op tafel. Het bestond doordeweeks uit stampot met een stukje worst of vlees. Dat was voor de leidsters ook het makkelijkst.

De borden werden dan stuk voor stuk doorgegeven en de leidsters schepten op. Zij kregen hetzelfde eten als de kinderen alleen vanaf een andere tafel geserveerd. Ook was er een toetje, meestal karnemelkse pap of iets dergelijks en soms fruit.

's Zondags kregen de kinderen het eten apart (groente, aardappelen, jus en vlees) en met hoogtijdagen (kerst, pasen etc.) was het extra feest want dan kregen ze ook nog soep, werd er vooraf gebeden en mocht een ieder zijn of haar zondagse kleren aan.

De maaltijden waren altijd rustig. Van de directrice mocht dan niet gepraat worden, waar als zij afwezig was, nog wel eens de hand mee werd gelicht.

Na afloop van de maaltijden moesten de oudere kinderen, die dat ook aan konden, meehel-pen met afruimen en de zaal weer aan kant maken.

In de keuken was een vaste kok. Deze werd geassisteerd door een aantal minder begaafde mannen en vrouwen die ook intern woonden. Deze mensen hadden meestal geen eigen huis of familie meer.

Het voedsel werd gewoon ingekocht en de leveranciers brachten het aan huis. Eén van de burens leverde de eieren. Daarvoor werd hij deels betaald met de overgebleven aardappelschillen.

Het personeel

Via de Nijverheidsschool konden meisjes de opleiding volgen voor kinderverzorgster. De theoretische opleiding moest worden afgesloten met een stagejaar. Veel van deze leerlingen kwamen zo op Zonneoord terecht.

In dit koloniehuis waren voor de begeleiding van de kinderen naast de directrice meestal drie hoofdleidsters, zes gediplomeerde kolonieleidsters en tussen de zestien en twintig stageleerlingen. Dat stagejaar werden de leerlingen assistent of hulpleidster. Alles wat ze deden ging onder leiding van een hoofdleidster, dus ook het wandelen en spelen op het zand en dergelijke. Hadden ze eenmaal het diploma verworven dan werden ze bevorderd tot leidster en gingen dan ook direct meer verdienen. (Voorbeeld: in 1960 bedroeg de vergoeding het eerste halfjaar f 60,- per maand, het tweede half jaar f 65,- en na het behalen van het diploma f 100,-)

Zoals we zagen deelde de hoofdleidster, die de leiding had over de leidsters en hun assistenten, de taken uit. Eenmaal per week werd een programma opgesteld. Hierbij hoorde tevens het huishoudelijke werk. Ook werd men ingeschakeld bij het helpen van de kinderen die zichzelf niet konden aankleden en wassen, het onder de douche stoppen, bedden schoonhouden en -opmaken, hygiënische verzorging en begeleiding. Vooral extra aandacht moest er besteed worden aan het creëren van een thuis (moederlijke zorg en huiselijkheid) voor de kinderen.

De avondleidster, die de avondwacht van 19.30 tot 22.30 uur had, diende in die tijd voor de kinderen de sokken te stoppen en de kleding te herstellen. Daarnaast moesten om 21.00 uur en om 22.00 uur de kinderen die nog in hun bed plasten op de po gezet worden. Verder hadden zij de zorg dat alle ramen en deuren gesloten werden en eventueel het goed dat buiten hing te drogen binnen te halen.

Iedereen was intern en had een kamertje op zolder.

De leidsters verzorgden ook het wekelijks sturen van een briefkaart naar de ouders van het kind. Hierop konden de kinderen een tekening maken of iets schrijven als ze dat konden. De leidsters completeerden dat met de vermelding hoeveel "gewicht" erbij gekomen was, of het kind plezier had en wat er zoal gedaan werd.

's Morgens en 's middags was de leidster een uur en een kwartier vrij en ook nog eens van 19.30 tot 22.30 uur. Zij mochten 's avonds wel uit (uitsluitend georiënteerd op Ede) maar nooit alleen. Verder was het hen verboden om in het café op de markt en het café "Onder de Toren" te komen. Trouwens, het dorp lag eigenlijk veel te ver weg.

Veel recreatie was er niet. Later, toen er een zwembad op het terrein was, mochten ze daar 's avonds gebruik van maken.

Per drie maanden had de leidster of assistent recht op vier weken verlof. De periode van vrij zijn begon en eindigde altijd op dinsdag 12.00 uur.

Meestal gingen de verzorgsters, die hun stagejaar er op hadden zitten, dan ook gelijk weg om elders een baan te zoeken.

DIPLOMA KINDERVERZORGSTER VAN DE CENTRALE RAAD VOOR KINDERUITZENDING	
uitgereikt aan mejuffrouw	van 't Loo, A. C.,
geboren te	Deventer de 17 April 1940.
na voltooiing van de theoretische opleiding aan de	Nijverheidsschool voor meisjes te Deventer.
en van de praktische opleiding in	het Koloniehuis „Zonneoord” te Ede.
Namens de Centrale Raad Voor Kinderuitzending.	
Datum van uitreiking	Maart 1960.
Belanghebbende:	A.C. v. t. Roo.
De Voorzitter: <i>[Handtekening]</i>	
De Secretaresse: <i>[Handtekening]</i>	
Ingeschreven in het register van de Centrale Raad Voor Kinderuitzending onder No. 4191	

De Verbindingsdienst Ede steunt Zonneoord

Sinds 1955 was er door de Verbindingsdienst, Elias Beekmankazerne te Ede, een gebruik ontstaan om iets te doen voor de medemens. De keuze viel op de gehandicapte kinderen van Zonneoord. Het koloniehuis was financieel niet zo sterk dat zij met St. Nicolaas iets bijzonders voor de kinderen kon doen en dit dienstonderdeel vond het haar taak om dan voor een verrassing te zorgen. Stuwende krachten waren majoor Van de Steeg, adjudant Brunskoek en kolonel Mohr, die gezamenlijk het "adoptiefonds" beheerden. Zij zorgden er voor dat alle kinderen iets lekkers in hun schoen kregen en dat het koloniehuis werd verrast met speelgoed waar de kinderen iets mee konden doen. De cadeaus bestonden uit bijv. raffia, klei, papier maar ook uit laarzen en pantoffels.

In 1964 kreeg de directrice f 500,- extra uit het fonds om het interieur van de personeelskamer te vernieuwen en in 1965 was er naast de cadeaus voor de kinderen een extraatje, ook weer voor de personeelskamer nl. een radio-grammofoon combinatie. Daarnaast kon ook nog de kamer van de directrice van een nieuw kleurtje en nieuw behang worden voorzien.

Naast deze St. Nicolaas-actie zorgde de Verbindingsdienst ook voor het jaarlijks onderhoud van de speeltuin (klimrek, twee schommels, wippen enz.).

Een lintje voor de leiding

In mei 1960 zou de Centrale Vereniging voor Gezondheidskolonies voor Zwakzinnigen, dat in Ede een koloniehuis exploiteerde, haar 50-jarig bestaan herdenken.

Voor deze gelegenheid werd al in 1959 door voornoemde vereniging een Koninklijke onderscheiding aangevraagd voor de directrice van dit koloniehuis, zuster C.Q. Callenbach en de adjunct-directrice, mejuffrouw J.W. Hulsman. Zij vonden het dubbel en dwars waard om deze dames eens "in het zonnetje" te zetten en wel om de volgende redenen.

Mejuffrouw zuster Catharina Quirine Callenbach, geboren 25 juli 1900 was dochter van de destijds in Rotterdam zeer bekende predikant Dr. Callenbach.

Zij trad per 1 april 1927 in dienst van de kolonie; in 1938 werd zij benoemd tot directrice, wat dus onder meer inhoudt dat zij ruim 32 jaar al haar grote gaven van hoofd en hart gegeven heeft ten dienste van het gehandicapte kind. Zij bezat het verpleegstersdiploma A en de diploma's voor kinderverzorging.

Haar naaste medewerkster, mejuffrouw Jenneke Wilhelmina Hulsman, trad eveneens in dienst op 1 april 1927, zodat ook zij er toen 32 jaar trouwe dienst had opzitten. Mejuffrouw Hulsman is geboren 25-01-1898 te Deventer en was huishoudkundige.

Tijdens de bezettingsjaren hebben de beide dames niet alleen het gewone koloniewerk zo goed mogelijk gaande gehouden – bijna de gehele periode van '40-'45 ging de opname van de kinderen door – maar ook in de illegaliteit hebben zij voortreffelijk werk gedaan.

Tallose onderduikers vonden in de koloniegebouwen een veilig onderkomen; meer dan eens werd ook aan "Tommy's" voor enkele dagen onderdak verleend. Joodse kinderen werden verborgen en gedurende de gehele bezettingsperiode waren er in de kolonie drie Joodse kinderverzorgsters in

dienst, die nu (anno 1959) alle 3 in leven zijn. Zelfs heeft men het gepresteerd een tweetal Oostenrijkers op te nemen en te verbergen; beiden waren in dienst van de Engelse "Intelligence Service". Meer dan eens hebben de Duitsers gedreigd de gebouwen te ontruimen, maar zuster Callenbach wist dat altijd weer op het laatst te voorkomen, eenmaal zelfs door de commandant wijs te maken, dat er schurftgevallen voorkwamen in de kolonie, waarvan de Duitsers niet terug hadden.

In het laatste oorlogsjaar sliepen talloze evacu 's (na de ontruiming van Bennekom) in de kelder van het koloniehuis. Er was toen geen licht meer, geen water en bijna geen voedsel.

Veel medewerking hebben de dames gehad van de heer H.P. . Hulsman, broer van mejuffrouw Hulsman – hij was tot 1952 commissaris van politie te Ede.

In het komend jaar zal Zonneoord 50 jaar bestaan. De geschiedenis van de kolonie is voor een groot deel verweven met de namen van de hier genoemde vrouwen, wier toewijding en geduld voor het misdeelde kind maar ook wier moed in de bezettingsjaren alle lof verdienen. Aan vakantie zijn deze dames vaak niet eens toegekomen, ook al doordat zij moesten inspringen bij het personeelstekort dat periodiek optreedt. Aldus de aanvraag.

En de vereniging had succes. Op 18 mei 1960, tijdens de viering van het 50-jarig bestaan, heeft de toenmalige burgemeester, de heer H.M. Oldenhof, aan zuster Callenbach en aan mejuffrouw Hulsman, de gouden, resp. de zilveren medaille, verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau uitgereikt.

Nog hetzelfde jaar zouden de dames wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd hun functie op Zonneoord neerleggen.

Viering 50-jarig bestaan vereniging

Zoals reeds gezegd vierde de Centrale Vereniging voor Gezondheidskolonies voor zwakzinnigen in mei 1960 haar 50-jarig jubileum. Dit werd gehouden in koloniehuis Zonneoord, dat een onderdeel van de vereniging was.

De voorzitter, prof. Dr. G.A. van Poeltje, schetste in zijn toespraak het pionierswerk van de vereniging. De oprichting van de vereniging (in Utrecht) was tevens het begin van het buitengewoon lager onderwijs voor zwakzinnigen, wat nu door iedereen als zeer waardevol wordt erkend.

In 1910 is men in Den Haag daarmee gestart. Het werk is niet geboren uit theorieën van buitenstaanders maar uit het onderwijs zelf voortgekomen. Het is geen van buiten opgelegde taak, maar een innerlijke noodzaak en het wordt gedragen door de liefde tot het zwakzinnige kind.

Ging het bij het werk in Zonneoord aanvankelijk vooral om het lichamelijke welzijn van het kind, thans legt het meer de nadruk op het verlenen van geestelijke bijstand, waaraan juist het zwakzinnige kind zozeer behoefte heeft.

Men kan zich niet voorstellen wat een menselijk geluk is gebracht bij onze gehandicapten, die vroeger als dorpsidioot langs de weg stonden, maar die thans een opleiding krijgen die bij hun aanleg past. En dat is vooral te danken aan het pionierswerk van de mensen, die 50 jaar geleden deze vereniging hebben opgericht, aldus prof. Van Poeltje.

Ofschoon de vereniging reeds in 1910 werd opgericht, duurde het tot 1912 voor men in staat was het eerste groepje kinderen uit te zenden naar een villa in Noordwijkerhout. Toen dit huis niet meer beschikbaar was werden tijdelijk huizen gehuurd in Oudenbosch (1914) en Barneveld (1915). In 1916 werd het pension "Sunny Home" te Ede aangekocht.

Nog enkele cijfers die in de diverse toespraken werden genoemd: in 1912 werden 24 kinderen verzorgd met 1109 verpleegdagen. Deze aantallen waren in 1922 reeds gestegen tot 140 en 5140 en in 1959 waren in totaal 853 kinderen in Zonneoord opgenomen met een totaal aantal verpleegdagen van 39.245. Er kunnen thans (1960) meer dan 100 kinderen tegelijk in Zonneoord worden opgenomen.

Ook waren er in 1960 al 300 B.L.O.-scholen in Nederland.

Een eigen zwembad voor Zonneoord

Midden in de jaren '60 kreeg het koloniehuis de beschikking over een eigen zwembad. Dit bad had de stichting ten geschenke gekregen dankzij een initiatief van een oud bestuurslid, de heer Willeboer uit Rotterdam.

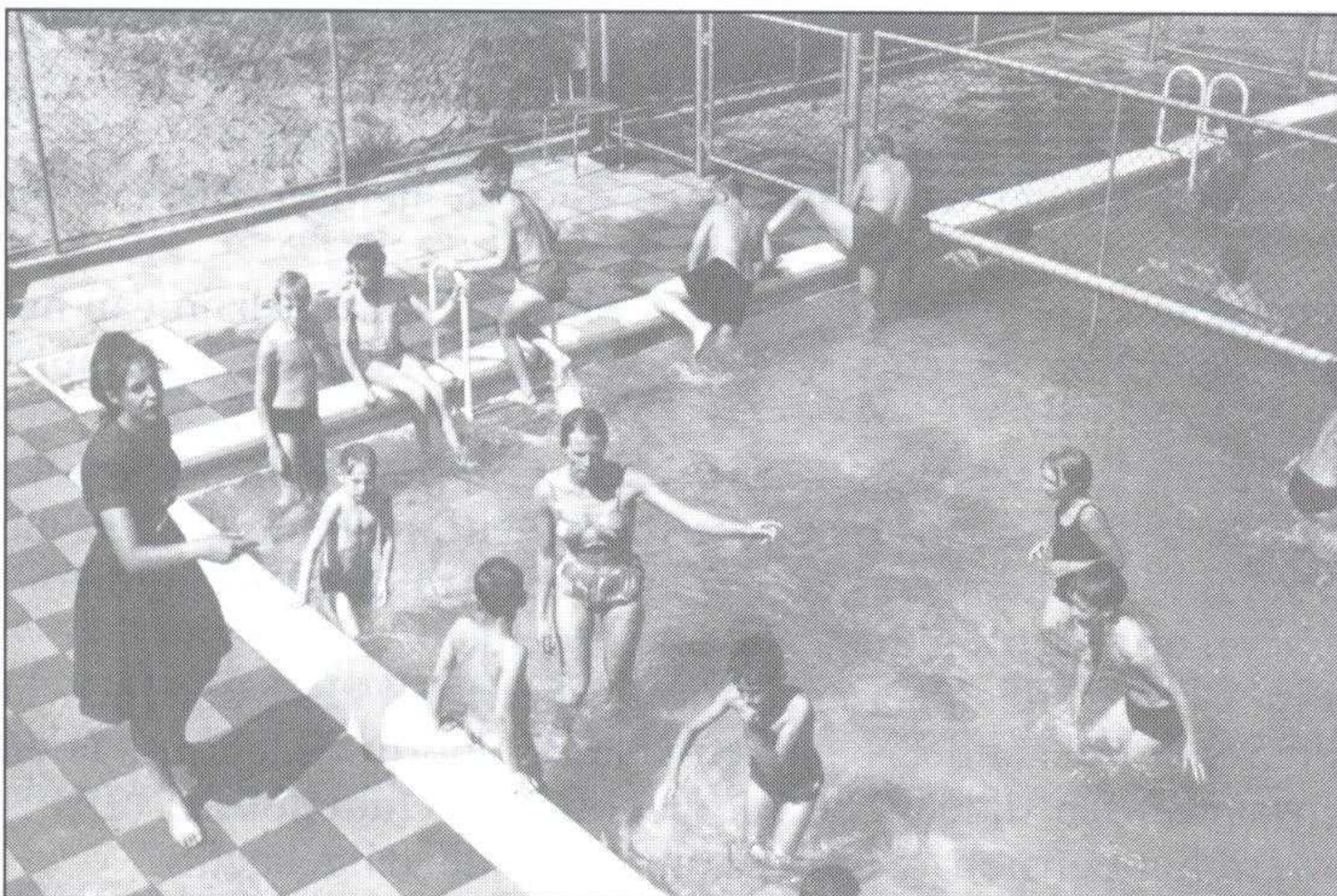
De heer Willeboer was gepensioneerd hoofd van een school voor bijzonder onderwijs. De kinderen van zijn school kwamen ook voor uitzending naar Zonneoord in aanmerking. Het zwakzinnige kind had nog altijd zijn grote belangstelling en hij leefde nog steeds mee met deze categorie kinderen. Bij hem kwam het idee op om een zwembad aan de stichting te schenken. Middels een eigen fonds en financiële bijstand van een aantal uitzendinginrichtingen, zoals scholen voor deze kinderen, kwam het benodigde bedrag bijeen. Het bad kon op het terrein achter het hoofdgebouw worden aangelegd.

Het zwembad had een lengte van ongeveer 25 meter en de diepte liep af van 0,25 meter tot 1,25 meter. Het bad was verdeeld in 3 delen, zodat kinderen naar grootte van een gedeelte gebruik konden maken. Elk deel was door een hek afgesloten om te voorkomen dat de kinderen ongemerkt in het diepere gedeelte konden komen, met alle risico's daarvan. Het bad was niet verwarmd.

Het zwembad was omgeven door een tegelpad. Tevens was er een aantal banken en een reeks kledinghaken. Ook werd een aantal douches aangebracht.

Een zuiveringsinstallatie hield het water – met chloor – schoon. Daarnaast moest de bodem regelmatig geschoond worden. In de zuiveringsinstallatie gebruikte men diatomeeënaarde die het vuil moesten aanzuigen. Al met al toch nog veel onderhoud voor een bad dat een paar uur per dag, en dan nog slechts in de zomermaanden, werd gebruikt. 's Winters werd het bad leeggepompt. Misschien wel een te "dure" luxe voor de "arme" stichting.

De gehele badgelegenheid was afgesloten door een hek. Het gevaar was te groot dat één van de kinderen op weg naar het speelzand er tussenuit zou knijpen en in het water terecht zou komen.

Bij de kinderen in het water hielden twee leidsters toezicht, terwijl op de kant zich, per gedeelte, één leidster bevond. Het idee was dat de kinderen op den duur ook zweminstructie zouden krijgen.

Het bad is gebouwd door de Edese aannemer Maassen. De wanden van het bad waren van kunststof, dat als voordeel had dat ze glad waren. De vloer was van beton.

Het zwembad in gebruik. Duidelijk zijn de afrasteringen zichtbaar, zowel in als om het zwembad. Om ongelukken te voorkomen is er extra toezicht

Onderhoud van het complex

De heer H. Maassen deed in de periode 1963-1976 het onderhoud aan de gebouwen. Eén van zijn eerste werken was het vervangen van het kolenfornuis in de keuken door een gasfornuis (1964). Eerst kwam het gas via een buiten het gebouw gelegen gastank, maar spoedig daarna werd ook Zonneoord aangesloten op het aardgasnet.

Een volgende grote klus was het vervangen van alle elektriciteitsdraden et cetera, want die werden in 1965 afgekeurd. Samen met de heer Van Leersum van de firma Weimar van het Maandereind te Ede is alle bedrading in alle gebouwen vernieuwd.

Verder bestond het onderhoud uit het verhelpen van alle optredende storingen waaronder vrij regelmatig het weer op gang brengen van rioolverstoppingen.

Eind zestiger jaren werd er rond de feestdagen aan het eind van het jaar (dus van voor de Kerst tot na Nieuwjaar) geen kolonie gehouden. In deze periode werd dan altijd het noodzakelijke binnenschilderwerk uitgevoerd door Herman van der Ka uit Lunteren. Dezelfde Herman van der Ka speelde ook altijd voor Sint Nicolaas op Zonneoord.

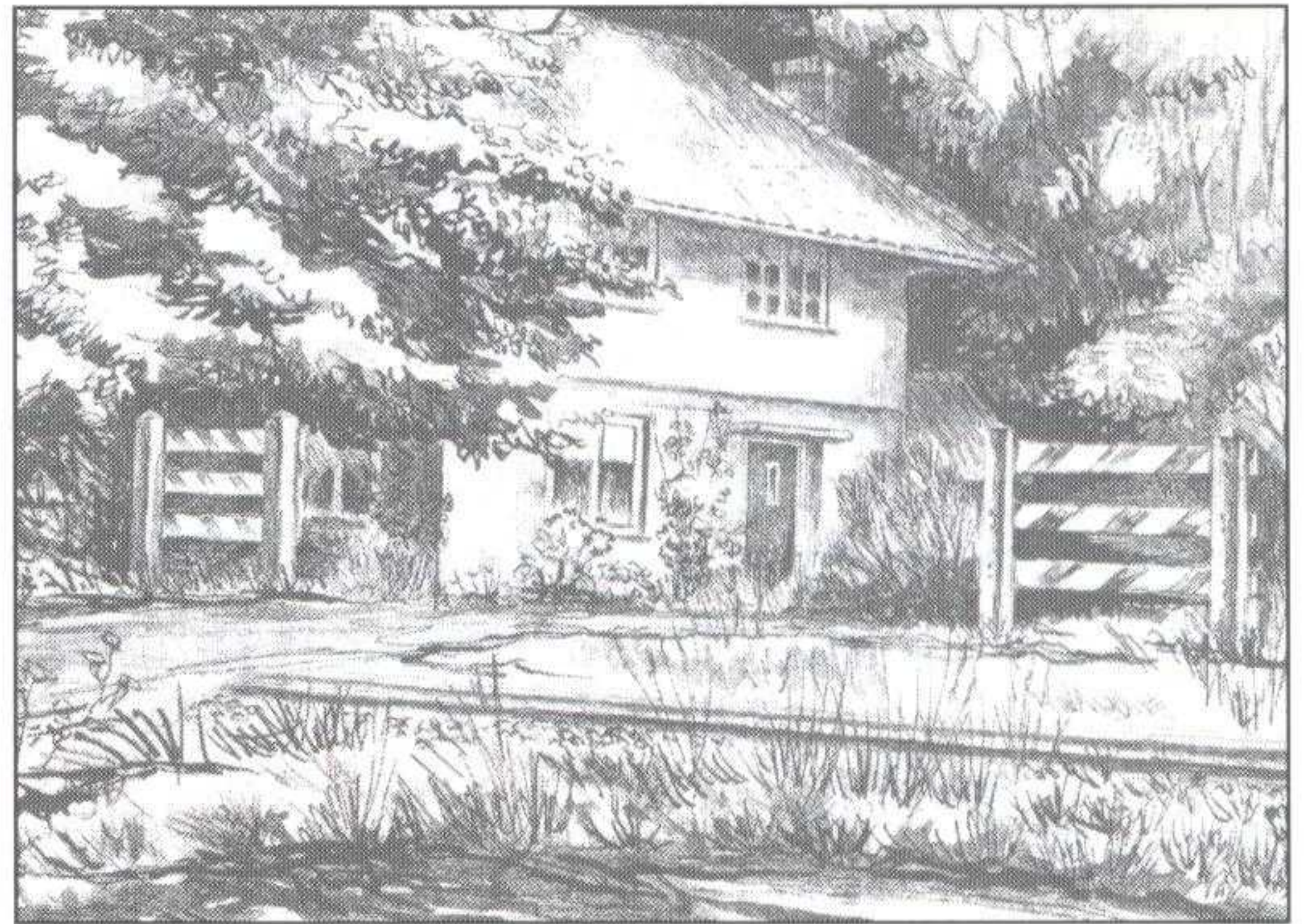
Het loodgieterswerk werd uitgevoerd door Bram Wolfswinkel van de Pauwhof te Lunteren. Het onderhoud van het terrein werd periodiek gedaan door de Verbindingsdienst. Deze kwam dan met een grote groep soldaten het hele bos schoonmaken, snoeien enzovoort.

Bij de wisseling van de kinderen, zij gingen op donderdag weg, werden alle parketvloeren geschuurd en in de was gezet. Deze hadden vooral veel te lijden van het inlopen van zand. Op de daaropvolgende zaterdag kwam dan weer de nieuwe groep en was alles weer op orde.

Herman van der Ka als Sint Nicolaas

foto: H. Maassen

Als onderhoudsman woonde de heer Maassen op het complex, en wel in een woning gelegen aan de Zonneoordlaan/hoek spoorbaan. Het pand is in de jaren tachtig gesloopt. Deze pen-tekening uit 1972 geeft de oude situatie weer.

Tekening: H. Maassen

Tot besluit

Na de oprichting van de Vereniging voor Gezondheidskolonies voor Zwakzinnigen is er voor deze groep medeburgers (en door het pionierswerk van meerdere particuliere verenigingen met een zelfde doelstelling) veel ten goede gekeerd. Ging het in eerste instantie nog om de lichamelijke welstand van de kinderen, van lieverlede ging dit over naar een verbeterde geestelijke welstand, waaruit het B.L.O. (buitengewoon lager onderwijs) ontstond.

In 1960 was er landelijk gezien een hoofdinspecteur voor het B.L.O. (met al 300 scholen) en bestond er een Raad voor de Kinderuitzetting.

In de loop van de jaren '70 werd het echte koloniewerk minder – in feite waren de basisidealen bereikt – en langzamerhand

ontwikkelde zich een ander soort begeleiding van dit soort kinderen.

In 1984 werd de Vereniging Zonneoord omgezet in een nieuwe "Stichting Zonneoord". Deze stichting ging nauw samenwerken met het O.C. Michiel (orthopedagogisch centrum) te Nijmegen. Samen met het Riagg werden de speerpunten onder andere de naschoolse opvang en het begeleid-kamer-wonen.

De gebouwen van Zonneoord voldeden niet meer aan deze nieuwe koers en sloten in oktober 1986 de deuren.

De bewoners verhuisden naar o.a. de Concordialaan (dagbehandeling) en de Prins Bernhardlaan te Ede (dag- en nachtbehandeling).

Het terrein met de gebouwen werd tenslotte in 1987 verkocht aan Baan automatisering.

Bronnen:

Mevr. A.C.van Scherrenburg-van 't Loo; interview en foto's

Heer H. Maassen; interview

Gemeente Ede; oud archief

Gemeente Ede; archief Kon. Onderscheidingen

Verbindingsdienst, Ede; archief

Kadaster, Arnhem

een winkel
vol (cadeau-)
ideeën voor
binnen en
buiten

Geels

E D E

Grotestraat 111, Ede Tel.:0318 61 92 92
geels@geelsede.nl www.geels-edede.nl

voor een
volledige
impressie
bezoek
onze
internet
site

Fahrenheitstraat 24
Postbus 262
6710 BG Ede
Tel. : (0318) 624 523
Fax: (0318) 625 161

- 24 uurs glasservice
- Onderhoudsschilderwerk
- Nieuwbouw
- Utiliteitsbouw
- Isolatieglas
- Voorzetramen
- Rolluiken
- Zonweringen enz.

Arnhem, Barneveld, Ede, Renkum

Wessels

Modestoffen

wessels modestoffen Boogstraat 4-8, Ede
0318-617215

Op het gebied van internationale modestoffen is
Wessels een begrip in de regio's Arnhem, Barneveld,
Ede, Renkum en omgeving.

- modestoffen gevarieerd van:
- trendy tot klassiek
 - lycra tot bruidsstoffen
 - ieder seizoen aanbiedingen
 - deskundig advies.

Kortom een veelzijdig assortiment

Periodieken, handelsdrukwerk,
brochures en folders
met vakmanschap vervaardigd bij:

DRUKKERIJ FROUWS EDE BV

Fahrenheitstraat 26, 6716 BR Ede, tel. (0318) 642 111, fax 642 757

**AANNEMERSBEDRIJF
WILLEMSSEN & ELBERTSEN EDE**

**NIEUWBOUW
VERBOUW EN ONDERHOUD**

Dwarsweg 10 - 6716 BJ Ede - Tel. (0318) 63 72 50 - Fax (0318) 63 97 62

U ZOEKT.....

HARKES

TUIN- EN KAMERPLANTEN CENTRUM
KLINKENBERGERWEG 29 EDE
TEL. 0318-612694

- POTTERIE VOOR KAMER EN TUIN
- MESTSTOFFEN - GRONDSOORTEN
- TUINPLANTEN - BLOEMBOLLEN
- ALLES VOOR DE VIJVER
- GRASZODEN
- NATUURSTEEN
- TUINHOUT
- TUINGEREEDSCHAP
- KAMERPLANTEN
- SNIJBLOEMEN